

Література:

1. Митрофанов І. І. Кримінальна відповідальність та механізм її реалізації через кримінально-правові засоби впливу. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 11 (29). С. 618–628.
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.11.2024).
3. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Yacovleva_prizn_pokarannia.pdf (дата звернення: 17.11.2024).
4. Суд вперше застосував пробаційний нагляд як новий вид основного покарання. URL: <https://ualaw.org/sud-vpershe-zastosuvav-probacziynuj-naglyad-yak-novuj-vyd-osnovnogo-pokarannya/> (дата звернення: 17.11.2024).
5. Митрофанов І. І. Механізм кримінально-правового регулювання: монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.
6. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Деякі пропозиції щодо вдосконалення нормативного регулювання звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 339–344.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-77>

ОПТИМІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ОБВИНУВАЧЕНОГО

Озерський Ігор Володимирович

*доктор юридичних наук, професор, академік НАНВО України,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

У ч. 3 ст. 9 Закону України «Про пробацію» (2015 р.) визначено зміст досудової доповіді, серед іншого вона повинна містити: соціально-психологічну характеристику обвинуваченого; оцінку ризиків вчинення обвинуваченим повторного кримінального правопорушення;

висновок про можливість виправлення обвинуваченого без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Водночас в п. 3 «Порядку складення досудової доповіді», затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 року № 200/5, більш деталізовано такий зміст досудової доповіді та додано, що вона окрім іншого, повинна містити висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм та послуг, за умови реалізації яких можливо досягнути належної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства [1].

Вважаємо за необхідність розглянути особливості підготовки досудової доповіді щодо неповнолітніх, адже тут найбільш проявляється її психологічна складова. Як відомо, представник персоналу органу пробачії має право заявляти до суду клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, які передбачені п.п. 4, 5 ч. 1 ст. 91 КПК України, а в кримінальних провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого – додатково ст. 485, 487 КПК України, в порядку, передбаченому ст. 317 КПК України. Складення досудової доповіді про неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітнього. Досудова доповідь про неповнолітнього обвинуваченого повинна містити: соціально-психологічну характеристику (історія правопорушень, соціально-побутові умови, освіта, працевлаштування, стан здоров'я, вживання наркотичних речовин, алкогольних напоїв, стосунки у суспільстві, в сім'ї, дозволяла та відпочинок, особисті якості та поведінка, ставлення до правопорушення); оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, проведену згідно з методичними рекомендаціями, визначеними Міністерством юстиції України, з використанням підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк; інформацію про вплив криминогенних факторів на поведінку особи; рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень.

У той же час, на осіб, які досягли повноліття під час здійснення кримінального провадження, а також на випадки, коли особа в одному кримінальному провадженні обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, частину з яких нею вчинено до, а решту – після досягнення 18 років, розповсюджуються особливості підготовки досудової доповіді щодо неповнолітніх за винятком положень, що передбачають обов'язкову участь їх батьків або інших законних представників.

Доречі за правилами ст. 314¹ КПК України досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину, крім випадків, передбачених КПК України.

Згідно вимог ч. 1 ст. 368 КПК України, суд, ухвалюючи вирок, приймає до відома досудову доповідь з інформацією про соціально-психологічну характеристику обвинуваченого. Така доповідь забезпечує суд інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також допомагає визначити міру покарання. Для ухвалення справедливого рішення і визначення покарання суд має враховувати дані про обвинувачену особу: в яких умовах вона перебувала, проживала, позитивні чи негативні характеристики, рекомендації органу з питань пробації. Згідно з практикою Верховного Суду досудова доповідь має рекомендаційний характер, проте вона є дуже важливою для індивідуалізації покарання [2]. Відповідно до п. 1 постанови Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» при призначенні покарання в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, суди мають суворо додержуватись вимог ст. 65 КК України стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди мають дотримуватись вимог кримінального закону й зобов'язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Ухвалюючи вирок, суд бере до відома досудову доповідь з інформацією про соціально-психологічну характеристику обвинуваченого (ч. 5 ст. 314¹ та абзац другий п. 14 ч. 1 ст. 368 КПК України).

Наразі, вважаємо за необхідність забезпечити навчання всіх працівників органу пробації в Центрах підвищення кваліфікації за спеціалізацією чи програмою «психологія», адже під час складання досудової доповіді стосовно соціально-психологічної характеристики обвинуваченого, особливо неповнолітнього представник органу пробації має розумітися на психології особистості. Зокрема наказом від 06.01.2022 № 27/5 «Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» (2022 р.) [3] та згідно кваліфікаційних вимог (2023 р.) [4] передбачена посада психолога з другим (магістерським) рівнем вищої освіти, галузі знань: соціальні та поведінкові науки (053), спеціальності «психологія».

Також, підтримуючи наукову позицію деяких вчених, вважаємо, що представникам органу пробації слід залучати психологів до вивчення психологічних характеристик обвинувачених, засуджених, особливо неповнолітніх, адже вони здатні виявити незначні відхилення у психіці неповнолітньої особи, її девіантної поведінки, визначення суспільної небезпечності та можливості ризику скоєння неповнолітніми особами повторних кримінальних правопорушень є складником гаранту та запоруки ефективного професійного корекційного втручання, яке, зі свого боку, може привести до виправлення такої особи [5, с. 89]. І така процедура, на нашу думку, впливає з положень абз. 1 п. 1 розділу III (назва – «Підготовка та зміст досудової доповіді») «Порядку складення досудової доповіді» (2017 р.) де вписано, що досудова доповідь складається на підставі інформації, яка може отримуватися від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та від громадян, котрими можуть бути психологи.

Представникам органу пробації у межах складення досудової доповіді стосовно особи неповнолітнього варто надсилати запит до регіональних/міжрегіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги, адже згідно п. 11 Порядку реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» (2024 р.), останні за погодженням з Координаційним центром з надання правничої допомоги можуть укладати угоди про співпрацю з установами, організаціями, фізичними особами (за згодою), діяльність яких спрямована, зокрема, на розвиток особистості неповнолітніх, їх ресоціалізацію, якими визначати взаємодію щодо порядку та способів отримання такої консультативної підтримки, реалізації визначених засобів ресоціалізації та моніторингу результатів їх реалізації. Якраз у цитованому пункті вписано, що «порядок взаємодії центрів та уповноважених органів з питань пробації щодо реалізації Програми в частині виконання положень цього пункту (11) визначається Координаційним центром з надання правничої допомоги та Державною установою «Центр пробації» [6]. Означена у цьому порядку «консультативна підтримка», цілком узгоджується з реалізацією органом пробації запиту на залучення психолога (у формі консультативної допомоги) до складення досудової доповіді у частині соціально-психологічної характеристики неповнолітнього обвинуваченого.

Література:

1. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17> (дата звернення: 03.10.2024).

2. Досудова доповідь має рекомендаційний характер, проте вона є дуже важливою для індивідуалізації покарання – суддя ВС. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1441458> (дата звернення: 03.10.2024)

3. Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» (2022 р.): зареєстр. в Мініюстиції України 20.10.2022 р. за № 1280/38616. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-22#Text> (дата звернення: 30.09.2024).

4. Кваліфікаційні вимоги із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства юстиції № 4597/5 від 18.10.2022, № 1081/5 від 23.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-22#n14> (дата звернення: 30.09.2024).

5. Антонюк А. Б., Андрощук Б. В., Горобченко К. В. Досудова доповідь щодо неповнолітнього: проблемні аспекти. *Публічне право*. 2020. № 4. С. 86–92.

6. Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» : затвердж. наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 року N 2176/5/501/176. URL : <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/poryadok-2.pdf> (дата звернення: 13.08.2024).